

FYODOR MIHAYLOVIÇ DOSTOYEVSKI
Delikanlı

İletişim Yayınları, Dünya Klasikleri, 2004-2010 (5 baskı)
© 2004 İletişim Yayıncılık A. Ş.

Подросток

- © Önsöz: 2003, Joseph Frank, “Notes for A Raw Youth”,
The Mantle of the Prophet
Önsözün hakları Aslı Karasuil Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
Georges Borchardt, Inc.’den alınmıştır.
- © Sonsöz: 1931, Edward Hallett Carr, “Dostoevsky as Psychologist -
A Raw Youth”, *Dostoevsky (1821-1881): A New Biography*
Sonsözün hakları Akcalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
Curtis Brown Group Ltd.’den alınmıştır.

İletişim Yayınları 993 • İletişim Klasikleri 18

ISBN-13: 978-975-05-1269-8

© 2013 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2013, İstanbul

2. BASKI 2015, İstanbul

DIZI YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge

YAYINA HAZIRLAYANLAR Güneş Akkor, Emrah Serdan

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESİMİ Edvard Munch, “Andreas Pencere Önünde”, 1883

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Beyza Altay, Cem Tüzün

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

FYODOR MİHAYLOVİÇ DOSTOYEVSKI

Delikanlı

Подросток

RUSÇADAN ÇEVİREN *Ergin Altay*

JOSEPH FRANK'İN ÖNSÖZÜ VE
EDWARD HALLETT CARR'IN SONSÖZÜYLE

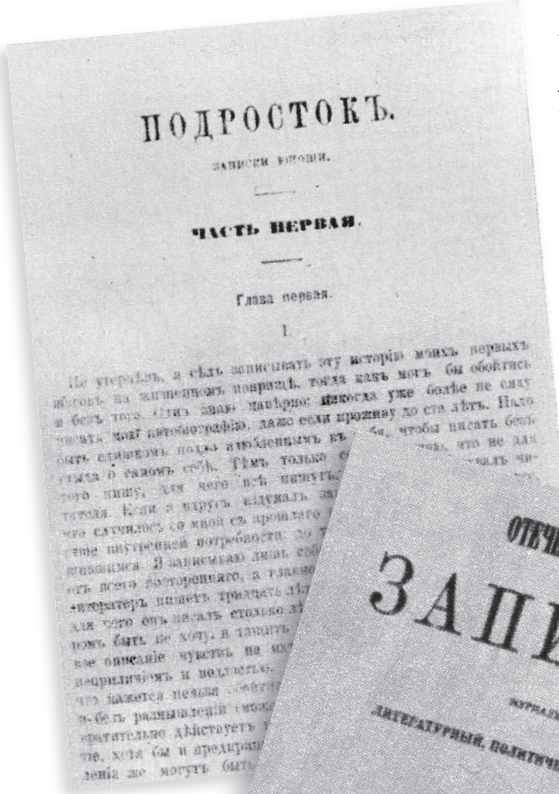
FYODOR MİHAYLOVIÇ DOSTOYEVSKI doktor bir babanın oğlu olarak, 11 Kasım 1821'de Moskova'da doğdu. Çocukluğunu Moskova'daki Marya Hastanesi'nin bir lojmanında, zorba ve alkolik bir baba ile hasta bir anne arasında geçirdi. Küçük yaşta itibaren edebiyatla ilgilenmeye başladı ve Puşkin, Goethe, Cervantes gibi yazarlarla tanıştı. 1837'de annesini kaybetti ve ertesi yıl St. Petersburg'daki Askeri Mühendislik Okulu'na gönderildi. Babasının ani ve şüpheli ölüm haberini burada aldı. Bu kayıp üzerine bunalıma giren Dostoyevski, 1839 yılında ilk sara nöbetini geçirdi. 1844'te edebiyatla daha yakından ilgilenebilmek için askerlik mesleğinden istifa etti. 1846'da ilk romanı *İnsancıklar* yayımlandı ve edebiyat çevrelerinde büyük ilgiyle karşılandı. Ne var ki ardından gelen çalışmaları *Öteki* (1846), *Ev Sahibesi* (1847), *Bezageceler* (1848) aynı başarıyı sağlayamadı ve ilk romanında kendisine destek veren ünlü eleştirmen Belinski'nin alaylarına hedef oldu. Aşırı duyarlı ve sinirli bir kişiliğe sahip olan Dostoyevski bunun üzerine ruhsal çöküntü yaşayarak hastalandı. 1849'da Çar I. Nikola'nın baskıcı yönetimine karşı faaliyetlerinden dolayı tutuklandı ve ölüm cezasına çarptırıldı. İnfazın uygulanmasına dakikalar kala, cezası Sibiry'a dört yıl kürek mahkûmiyetine çevrildi. Hapiste okumasına izin verilen tek eser *İncil*'di. Bu süre boyunca etrafını kuşatan, horlanan ve ezilen kesimi yakından tanıma fırsatı buldu. 1854'te serbest bırakıldıktan sonra Semiapalatinsk'te zorunlu kışla hizmetine gönderildi ve subaylığa kadar yükseldi. 1857'de yoksul ve dul Marya Dimitriyevna İsayeva ile kendisine mutluluk getirmeyen bir evlilik yaptı. Edebiyata dönüşü *Amcamın Rüyası* (1859) isimli, mizah öğeleri barındıran Gogolvari öyküyle oldu. Aynı yıl yayımladığı kısa romanı *Stepançikovo Köyü ve Sakinleri* (1859) de istediği ilgiyi göremedi. 1860'ta tefrika edilen ve toplum dışına itilmiş kişilerin anlatıldığı *Ölü Bir Evden Hatıralar* ile kendini edebiyat çevrelerine tekrar kabul ettirdi. Tolstoy ve Turgenyev'in övdüğü eser Sibiry'a'daki mahkûmiyetinden derin izler taşıyordu. 1861'de ağabeyiyle birlikte *Vremya* (Zaman) adlı dergiyi çıkarmaya başladı. Bu dergide Batı karşıtı Slavcı düşüncelerini savunduğu tartışma yazıları yayımlandı. Ardından, eleştirmenlerin sert tepkilerine sebep olan fakat okur tarafından beğeniyile karşılanan *Ezilmiş ve Aşağılanmışlar* yayımlandı. Yoğun çalışma temposu nedeniyle sağlığı bozulan Dostoyevski, doktorunun tavsiyesi üzerine 1862'de hayalini kurduğu Avrupa seyahatine çıktı. Fransa, İngiltere ve İtalya'yı kapsayan bu kısa gezinin ardından, 1863'te Batı kültürünü eleştirdiği *Yaz İzlenimleri Üzerine Kış Notları'nı* kaleme aldı. Aynı yıl yayımlanan bir yazı sebebiyle dergisi kapatılınca yeniden mali krize sürüklendi. Maddi sıkıntılardan kurtulma umuduyla Almanya, Wiesbaden'e kumar oynamaya ve bir süredir ilişki yaşadığı Polina Suslova ile buluşmaya gitti. Birkaç yıl sonra yayımladığı *Kumarbaz* bu dönemde yaşadığı büyük yıkımları anlatır. 1864'te Rusya'ya döndükten sonra ağabeyiyle *Epoşa* (Çağ) adında yeni bir dergi çıkardı ve *Yeraltından Notlar*'ı burada tefrika etmeye başladı. Aynı yıl karısını ve ağabeyini kaybetti. Bunu izleyen on yıl boyunca, Dostoyevski art arda *Suç ve Ceza* (1866), *Kumarbaz* (1867), *Budala* (1868), *Cinler* (1872), *Delikanlı* (1875) gibi yapıtlarını kaleme aldı. Sürekli borç baskısı altında yaşayan ve alacaklıları tarafından sıkıştırılan yazar, daha hızlı çalışmak için işe aldığı yirmi yarındaki sekreteri Anna Grigoriyevna Snitkina'yla, karısının ölümünden üç yıl sonra, 1867'de evlendi. Bu evlilikten doğan kızı üç aylıkken ölünce derin bir sarsıntı yaşadı ve deliliğin eşğine kadar sürüklendi. Bu dönemde yoksulluk, sara nöbetleri ve kumar tutkusuyula boğuştu. 1874'te solunum yetmezliği tedavisi için bir süreliğine Almanya'ya gitti. 1880'de Puşkin anıtının açılışında konuşma yapmak üzere Moskova'ya davet edildi; konuşması hem halk üzerinde hem de edebiyat çevrelerinde büyük yankı uyandırdı. Yazarlık hayatı boyunca işlediği önemli temaları bir araya getirdiği *Karamazov Kardeşler*'i ölümüne üç ay kala tamamladı. Dostoyevski 9 Şubat 1881'de St. Petersburg'da hayatını kaybetti. Kalabalık bir halk kitleisinin katıldığı cenaze töreninin ardından, Tihvin Mezarlığı'na defnedildi.

İÇİNDEKİLER

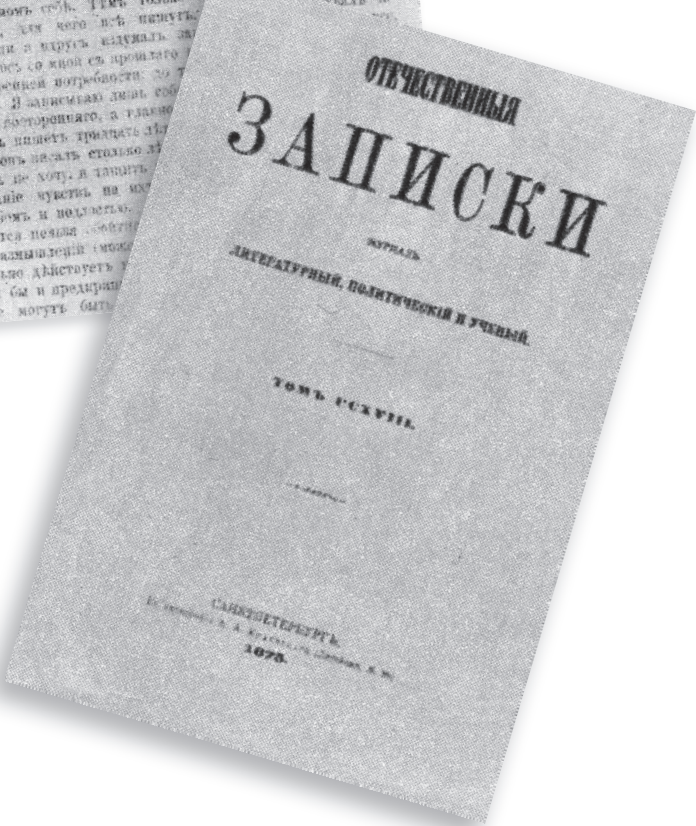
ROMANA DAİR GÖRSELLER.....	7
KRONOLOJİ.....	15
ÖNSÖZ	
DELİKANLI ÜZERİNE NOTLAR / JOSEPH FRANK	27

Delikanlı

Birinci Bölüm	51
İkinci Bölüm	261
Üçüncü Bölüm	425
SONSÖZ	
PSİKOLOG OLARAK DOSTOYEVSKİ: DELİKANLI / EDWARD HALLETT CARR	663

Delikanli'nin tefrika edildiği Oteçestvenniye Zapiski (Yurt Notları) dergisinin kapağı ve ilk sayfası (1875).

- 19. yüzyılda Fontanka Nehri ve Semyonovski Köprüsü (St. Petersburg).
- 19. yüzyılda Voznesenski Köprüsü ve Bulvarı (St. Petersburg).

Birinci Bölüm

I

Dayanamadım artık, yaşam yolunda ilk adımlarımın anılarını, elinizdeki bu anıları yazmaya karar verdim. Vermesem de değişen bir şey olmazdı ya... Ama, şunu kesinlikle biliyorum: Yüz yıl bile yaşasam, böyle bir işe bir daha girişmeyeceğim, anılarımı yazmaya kalkışmayacağım. Utanmadan, sıkılmadan kendi üzerine yazabilmesi için insanın pek bayağı bir biçimde kendine tutkun olması, kendini beğenmesi gerekir. Ne var ki ben herkesin yazdığı nedenle, yani okuyucunun övgüsünü kazanmak amacıyla yazmadığım için kendimi birazcık olsun bağışlayabiliyorum. Biraz önce, artık sabrım tükenip, son bir yılda başımdan geçenleri en ince ayrıntısına varana dek yazmak geldiyse aklıma, bu, her şeyden önce, içimde duyduğum çok güçlü, önüne geçemediğim bir istektendir. Olanlardan öylesine şaşkınım ki... Konuya yabancı, konuyla ilgili olmayan olaylara yer vermekten, özellikle yazınsal güzellikler yaratmak hevesinden kaçınarak yalnızca olanları anlatacağım. Bir edebiyatçı otuz yıl yazar, sonra bunca yıl niçin yazdığımı kendisi de bilmez. Ben edebiyatçı falan değilim. Olmak da istemiyorum. Ruhumun derinliklerini, duygularımın güzel anlatımını edebiyat pazarına sürmeyi de uygunsuz, çirkin bir davranış sayıyorum. Ama üzülerek şunu da sezinliyorum, duyguları hiç anlatmadan, düşün-

celeri (belki en bayağlarını bile) söylemeden de olmayacak: Kişi yalnızca kendi için bile yazmış olsa, edebiyatın onun üzerinde ne kötü etkisi olduğunu görüyorsunuz işte... Düşünceler pek aşağılık, bayağı bile olabilirler. Birinin değerli saydığı bir şey başkalarının son derece değersiz sayılabilir. Ama bırakalım bütün bunları şimdi. İşte böylece bir önsöz bile yazdım sayılır. Bundan böyle bir daha da olmayacak. Başlayalım artık. Dünyada bir işe, (ne çeşit olursa olsun) başlamaktan daha akıllıca bir şey yoktur.

* * *

Öyküme, *onu* ömrümde ilk kez gördüğüm günden, yani geçen yılın 19 Eylülü'nden başlayacağım. Daha doğrusu, başlamak istiyorum.

Ama daha hiç kimse hiçbir şey bilmezken benim tutup, damdan düşer gibi, o gün kimi gördüğümü anlatmam doğru olmayacak sanırım. Bu deyişin bile bayağı olduğu inancındayım ama, neyse: Yazınsal güzelliklerden kaçınacağıma söz vermeme karşın, daha ilk satırda bu güzelliklere saplanıp kalmam bağışlanacak şey değil. Üstelik kişinin anlaşılır bir dille yazabilmesi için yalnızca istek de yetmiyor. Bunun yanında, yazmak, başka hiçbir dilde, Rusçada olduğu kadar güç değildir sanırım. Buraya kadar yazdıklarına şöyle bir göz attım, kafamdakilerin yazdıklarından çok daha üstün, akıllıca oldukları kaçmadı gözümden. Akıllı bir kişinin söylediklerinin kafasındakilerden çok daha sıradan, basit olmasının nedenini hep düşünmüşümdür. Çok kez geldi başıma bu, ilk kez olmuyor. Özellikle bu son, uğursuz yıl süresince insanlarla olan sözlü ilişkilerimde bu ikilik, yani söylediklerimle söylemek istediklerim arasındaki fark, çok acı çektirdi bana.

Söze Eylül'ün 19'undan başlayacağımı söyledim ama, okuyucunun, olayları daha iyi anlayabilmesi için kimin nesi olduğum, sözü geçen güne kadar nerelerde olduğum, o sabah kafamdaki düşünceler üzerine birkaç sözcük sıkıştırmalıyım araya.

* * *

Liseyi geçen yıl bitirdim. Yirmi bir yaşındayım. Soyadım Dolgorukiy. Yasal babam, Versilovların eski kölesi Makar İvanoviç Dol-

gorukiy'dir. Her ne kadar sözcüğün tam anlamıyla yasadışı bir evlat olduğumdan kimsenin en küçük bir kuşkusu yoksa da, yasal bir babamın olması yasal bir evlat sayılmama yetiyor. Dinleyin, anlatayım: Bundan yirmi iki yıl önce, yirmi beşinde toprak sahibi olan Versilov (gerçek babam odur), Tuls ilindeki çiftliğine gelmiş. Kişiliğinin o yaşta henüz gelişmediğini, çocukluğu üzerinden atamamış olduğunu sanıyorum. Bu adamın, çocukluğundan beri beni bu denli şaşırtan, ruhumun derinliklerinde bu denli etkisi olan, daha uzun yıllar da geleceğimi zehirleyecek, ona yön verecek bu adamın, şimdi bile bilmediğim birçok özelliği olması şaşılacak şeydir. Ama bunları anlatmayı sonraya bırakıyorum. Öyle hemen söyleniverecek, anlatılabilecek cinsten şeyler değildirlir çünkü. Onun üzerine yazacağım daha başka şeylerle de dolu olacak defterim.

Tam o sıralar, yani yirmi beş yaşın eşiğinde dul kalmıştı. Soylu, ama pek zengin olmayan Fanariotova ailesinden olan karısından bir oğlu bir kızı vardı. Versilov'u bu denli erken bırakıp öteki dünyaya göçen bu kadın üzerine bildiklerim pek kesin değildir. Öteki bildiklerimin yanında daha bir sisli, belirsiz kalırlar. Bunun yanında, Versilov benimle bazen son derece içten oluyorduysa da, beni her zaman karşısında bir çocuk olarak görmesi, önemsememesi, küçümsemesi, bana karşı kapalı olması yüzünden onunla ilgili birçok şeyi öğrenmemişimdir. Ama önce şunu söyleyeyim, toplam dört yüz bin, belki de daha çok tutan, oldukça büyük üç mülkün altından girip üstünden çıkmış, har vurup harman savurmuş bir adamdı. Şimdi de avucunda tek bir kapik kalmamıştır kuşkusuz.

Yıllar sonra bana söylediğine göre, o zaman "Tanrı bilir niçin" köye gelmiş. Her zaman olduğu gibi, çocukları gene yanında yokmuş. Akrabalarının yanında kalıyorlarmış. Yasal olsun yasadışı olsun, çocuklarına hep böyle davranmıştır zaten. Çiftlikte çok sayıda toprak kölesi varmış. Makar İvanoviç Dolgorukiy de bunlardan biriymiş. Bir daha sözünü etmemek için burada kısaca söyleyip geçeceğim: Soyadına benim kadar kızan, ifrit olan pek az insan vardır. Kuşkusuz, budalaca bir şey bu. Ama ne yaparsınız ki, gerçek bu. Yeni bir okula girdiğimde, sınıf arkadaşlarım; hesap vermek zorunda olduğum her öğretmen, mürebbiye, müfettiş, papaz, da-

ha aklımıza kim gelirse, soyadımı sorduklarında, benden “Dolgorukiy” yanıtını alınca, nedense her zaman.

“Prens Dolgorukiy mi?” diye sormak gereksinimini duymuşlardır.

Ben de her defasında bu aylaklara: “Hayır, *yalnızca* Dolgorukiy,” demek zorunda kalıyordum.

Sonunda bu *yalnızca* sözcüğü çileden çıkarmaya başlamıştı beni. Sırası gelmişken şunu da söyleyeyim, bu soruyu sormayan bir kişi anımsamıyorum: Herkes, söz birliği etmişçesine, aynı şeyi soruyordu. Kuşkusuz, bazılarına bu hiç mi hiç gerekli değildi. Bir kişiye bile olsa, Prens Dolgorukiy olup olmadığının gerekli olabileceğini düşünemiyorum. Ama herkes, kesinkes herkes soruyordu bunu. Yalnızca Dolgorukiy olduğumu öğrenince de, çoğunlukla beni yukarıdan aşağı şöyle bir süzdükten sonra, bunu niçin sorduklarını kendilerinin de bilmediklerini belli eden bön bir bakışla yüzüme bakıyor, yanımdan uzaklaşıyorlardı. Hele okul arkadaşlarım bu soruyu sorarlarken herkesten daha bir kırıcı oluyorlardı. Öğrenci dediginiz, “yeni”yi nasıl sorguya çeker, bilirsiniz. Ezilip büzülen, sıkılganlıktan ne yapacağını bilemez her zavallı “yeni”, okula girdiği ilk gün (bu ne çeşit bir okul olursa olsun, değişmez) bütün öğrencilerin ortak kurbanıdır. Sağdan soldan buyurular yağar üzerine. Uşakmış gibi davranırlar ona. Kızdırırlar, alay ederler. Sağlıklı, gücü kuvveti yerinde bir eski öğrenci gelir, kurbanının karşısına dikilir; alaylı, sert bakışlarla uzun uzun süzer onu. “Yeni” sessiz durur, bir şey söyleyemez. Hele yüreksizin biriye, yan gözle bakar, kaderini bekler.

“Soyadın ne senin?”

“Dolgorukiy.”

“Prens Dolgorukiy mi?”

“Hayır, *yalnızca* Dolgorukiy.”

“Yalnızca ha! Salak!”

Haklıdır. Prens olmadan Dolgorukiy soyadını taşımaktan daha budalaca ne olabilir. Hiç suçum yokken, alnımda bu salak damgasını ister istemez taşıyordum. Bu soruya artık pek kızmaya başladığımda “Prens Dolgorukiy mi?” diyene, “Hayır,” diye yanıt veriyordum, “eski bir kölenin, bir köylünün oğluyum.”

Daha sonraları iyice çileden çıkmaya başladığımda ise, prens olup olmadığını öğrenmek isteyeneye hemen yaptırıyordum yanıtı:

“Hayır, eski efendim Bay Versilov’un yasadışı, eski köle Makar İvanoviç’in ise yasal oğlu, yalnızca Dolgorukiy’im.”

Böyle söylemeye lisenin altıncı sınıfında başlamıştım. Çok geçmeden bunun bir aptallık, serserilik olduğunu anladıysam da, bu huyumdan hemen öyle çabucak vazgeçmedim. Öğretmenlerimden biri (ondan başkası da olmamıştı zaten) içimin “birtakım intikamcı, toplumcu düşüncelerle dolu olduğunu” söylemişti. Ondan başka herkes bu çıkışıma, bana hakaret gibi gelen bir sessizlikle, vurdumduymazlıkla karşılıyordu. Sonunda arkadaşlarımdan, yılda ancak bir kez konuştuğum, zehir dilli biri günün birinde yüzüme bakmadan, ciddi bir tavırla, “Besbelli bu çeşit duygular bir övünme hazzı, bir gurur veriyor size,” dedi. “Gurur duyacağınız bir yanı olsa gerek. Ama sizin yerinizde olsam, piç olduğumu öyle temcit pilavı gibi ikide bir öne sürmez, bayram yapmazdım... Bir evlatlıksız siz!..”

O günden sonra yasadışı çocuk olmamla övünmeyi bıraktım.

Gene söylüyorum. Rusça yazmak zordur: Bakın, soyadıma kızdığımı anlatabilmek için üç sayfa doldurmama karşın, okuyucu belki de, öfkemin özellikle, prens değil de yalnızca Dolgorukiy olduğum için kabardığı kanısına varmıştır bile. Yeni baştan, bir daha anlatmak, kendimi temize çıkarmaya çalışmak küçük düşürür beni; yapmayacağım bunu.

* * *

Çiftlikteki köylü kalabalığının arasında Makar İvanoviç’ten başka, bu ellilik kölenin durup dururken evlenmek istediği on sekizinde bir de kız varmış. Bilindiği gibi, toprağa bağlı kölelerin bulunduğu devirde köylülerin evlenmeleri efendilerinin izniyle, dahası çoğunlukla buyruğuyla olurdu. Halam (asıl halam değil kuşkusuz, çiftlikteki halam) da o sıralar oradaymış. Nedendir bilinmez, yalnızca benim değil, aralarında bir akrabalığın bulunması bile kuşkulu Versilov ailesinin de halası bilirdi onu herkes. Tatyana Pavlovna Prutkova’ydı adı. İlin o bucağında kendisinin de

otuz beş kölesi varmış. Versilov'un beş yüz kölelik çiftliğini yönetmiyormuş ama, komşuluk adına çiftlik işleriyle ilgileniyormuş... Bu ilgi, öğrendiğime göre, öğrenim görmüş, bilgili bir kâhyanınkinden hiç de aşağı kalmıyormuş hani. Ama benim anlatmak istediğim onun bu alandaki becerisi değil şimdi: Her çeşit yaltaklanma, övme, yüze gülme duygusunu bir yana bırakıp Tatyana Pavlovna'nın iyi yürekli, dahası ilginç bir kişi olduğunu söylemek istiyorum, o kadar.

İşte, içe kapanık Makar Dolgorukiy'in (o zamanlar içe kapanık-mış, öyle söylediler bana) evlenmek isteğini Tatyana Pavlovna geri çevirmek şöyle dursun, nedense desteklemiş bile. Sofya Andreyevna (on sekiz yaşındaki köle kız, yani annem) birkaç yıl önce öksüz kalmış. Makar İvanoviç Dolgorukiy'i pek sayan, kimsenin bilmediği bir nedenle ona minnet borcu bile olan gene Versilov'un köle köylülerinden babası, altı yıl önce ölüm döşeğinde, hatta son soluşunu vermesine on beş dakika kala, bütün öteki kölelerle papazın önünde Makar Dolgorukiy'i yanına çağırmış, köle olduğu için böyle bir şeyi söylemeye hiç de hakkı olmadığı bir yana, gerektiğinde sayıklama bile sayılabilecek bir durumda, kızını göstererek herkesin duyabileceği bir sesle, ısrarla şöyle vasiyet etmiş: "Büyüt ve evlen onunla." Herkes duymuş bunu. Makar İvanoviç'in sonra ne düşünerek, yani büyük bir istekle mi, yoksa görev saydığı için mi onunla evlendiğini bilemiyorum. Yalnız tören sırasında son derece kayıtsız olduğu bir gerçek. O zamanın koşullarında bile kendisini gösterebilmiş bir adamdı. Okumuş denemezdi (gerçi kilise girdi-çıkısını, ayrıca bazı azizlerin –özellikle yaşantılarını– kullaktan dolma bilgilerle de olsa, iyi biliyordu); kölelerin akıl babası da sayılmazmış. Her zaman yüksekten konuşur, verdiği karardan dönmez, –insanı şaşırtan deyimiyle– "saygıya değer bir biçimde yaşayıp gider"miş. O zamanın Makar Dolgorukiy'i böyleymiş işte. Ne var ki, herkesin saygısını kazanmıştı. Ama söylenenlere bakılırsa, çekilmez bir adammış da. Azat edilip çiftlikten ayrılınca durum değişmiş, bu kez bir çeşit aziz, bir çilekeş diye anmaya başlamışlar onu. Bunun böyle olduğunu iyi biliyorum.

Anneme gelince, kâhyanın, annemi Moskova'ya öğrenime göndermek için ettiği ısrarlarına karşın, Tatyana Pavlovna on sekiz ya-

şına dek yanında alıkoymuş onu. Biraz eğitmiş, yani biçip dikmeyi, hanım hanımcık yürümeyi, azıcık da okumayı öğretmiş. Annem doğru dürüst yazmayı hiçbir zaman becerememiştir. Makar İvanoviç'le evlenmesine çoktan kararlaştırılmış gözüyle bakıyormuş. Bunun olağanüstü hoş, yapılabilecek en iyi şey olduğu inancındaymış. Kiliseye, böyle zamanlarda, kişinin takınabileceği en durgun, soğuk tavırla gitmiş. Öyle ki, Tatyana Pavlovna dayanamamış, bir ara yanına sokulup “soğuk şey” diye fısıldamış kulağına. Bütün bunları, annemin o zamanki durumunu hep Tatyana Pavlovna anlattı bana. Bu evlenme töreninden tam altı ay sonra da Versilov gelmiş köye.

* * *

Yalnız şunu peşin söylemek istiyorum, Versilov'la annemin yakınlaşmalarının nasıl başladığını hiçbir zaman ayrıntılarıyla öğrenemedim. Akla uygun gelebilecek bir tahminde de bulunamam. Geçen yıl Versilov'un son derece kayıtsız, “ince zekâlı” bir tavırla, ama gene de yüzü kızararak, aralarında bir aşk serüveninin falan geçmediğine, her şeyin *öylece* oluverdiğine beni inandırmaya çalışırken söylediklerini kabullenmekten başka çıkar yolum yok. Buna da hazırım zaten. Öyle olduğuna inanıyorum. Hem Rusçada şu *öylece* sözcüğünün pek hoş da bir anlamı vardır. Ama gene de aralarındaki ilişkinin nasıl başladığını öğrenmeye çalıştım durdum. Bu çeşit çirkin uğraşlardan nefret ederim. Bu çalışmalarımın tek nedeni başkalarının sırlarını öğrenmeye yüzüsüzce bir merak değildir. Unutmamalıyız ki, daha geçen yıla kadar annemi hemen hiç görmemiştim. İleride de anlatacağım ya, Versilov'un rahatı için küçük yaşta el evlerine verildiğim için o zamanki yüzünü anımsamıyorum. Pek güzel olmasaydı, o zamanların Versilov'u gibi bir adam nasıl hoşlanabilirdi ondan? Bu soru, gerçek babamın ilginç bir yanını yansıtacağından benim için çok önemlidir. Bayağı olduğumdan değil, benim için önemli olmasından ötürü araştırıyorum, öğrenmek istiyorum. O asık suratlı sır küpü adam, gerekli gördüğünde (cebinden çıkarıyormuş gibi) hemencecik takınverdiği o sevimli saflığıyla, o zamanlar “aptal bir enik olduğunu”; pek duygulu olmasa bile, çağdaş uygarlık yolunda o devrin yetißen genç-

liği üzerinde sonsuz etkisi olan iki edebiyat yapıtını, *Zavallı Anton* ile *Polinka Saks*'ı daha yeni öylece bir okuduğunu birkaç kez söylemişti bana. *Zavallı Anton*'un etkisi altında kalarak köye gitmiş olabileceğini de ekliyordu. Hem bunu son derece ciddi söylüyordu. Peki bu “aptal enik” ne yapmıştı da, ağına düşürmüştü ane-ni? Őu anda şöyle bir Şey geldi aklıma: Bu yazdıklarımı bir kişi bile okuyacak olsa, aptalca saflığı üzerindeyken, kalkmış, aklımın er-meyeceği Őeylere kafa yoran, onlar üzerinde hüküm verebileceği-ni sanan gülünç bir delikanlı diye kahkahalarla gülerdi bana kuş-kusuz. Evet, henüz öyle Őeylerden anladığım yok. Gururuma düş-künlüğümden böyle söylüyorum sanılmasın. Yirmi bir yaşında ko-ca bir sırgın bu denli deneyimsiz olmasının budalaca bir Şey oldu-đunu bilmez değilim. Ama bana gülen o baya, ben de kendisinin de pek öyle bilgili olmadığımı söylerim. Hem bunu ona kanıtlarım da. Kadınlar konusunda son derece bilgisiz olduğumu kabul edi-yorum. Zaten bilmek istemiyorum ki bilgi edineyim... Kendi ken-dime söz verdim, ömrümce tüküreceğim kadınlardan yana. Ama bazı kadınların daha ilk anda güzellik ya da başka erkeği kendile-rine çektiklerini; bazılarınınsa, çekici bir yanlarını bulmak için altı ay arama tarama gerektirdiklerini biliyorum. Bu sonunculara tutu-labilmek için erkeğin yalnızca çekici yan bulmakta becerikli olma-sı, bir Őeylere hazır olması yetmez. Bunların üstünde daha yüksek bir yeteneği de olmalıdır. Bu konuda bilgisiz olmama karşı, bun-dan kesinlikle eminim. Zaten tersi olsa, bir anda tüm kadınları ba-sit ev hayvanları düzeyine indirmiş olurduk. Onlara karşı da, hay-vanlara olduğu gibi davranmamız gerekirdi. Sanırım bundan çoğu erkek de pek hoşlanırdı hani...

Gençlik resmini görmedim ama, annemin pek de öyle güzel bir kadın, bir dilber olmadığını birkaç kişiden duydum. Hiç olmaz-sa ilk bakışta tutulmak olmazdı ona. Yalnızca “eğence için” olsa, Versilov başka birisini de seçebilirdi. Vardı da öyle birisi. Oda hiz-metçisi Anfisa Konstantinovna Sapojkova hem güzel hem bekârdı. *Zavallı Anton* ile köye gelen Versilov için, kölesinin bile olsa, kili-sede kıyılmış nikâhının kutsallığını lekelemek pek ağır olsa gerek-ti. Çünkü gene söyleyeyim, bundan birkaç ay önce, yirmi yıl ön-cesinden, *Zavallı Anton*'dan bana söz ederken son derece ciddiydi.

Anton'un atını çalıp götürmüşlerdi. O da zavallı bir kölenin karısını alıyordu elinden! Matmazel Sapojkova'nın kaybetmesine (bence kazanmasına) neden bir şey vardı demek. Geçen yıl Versilov'la konuşmayı başarabildiğimde (çünkü her zaman konuşulmuyordu onunla) bu soruları ona bir kez daha ısrarla sorduğumda bütün görmüş geçirmişliğine, aradan geçen yirmi uzun yıla karşın, bana gene de kaçamak yanıtlar verdiğini, yan çizmeye çalıştığını sezilemiştim. Ama bırakmadım peşini. Gene de bir konuşmamızda, her zaman bana karşı takındığı o umursamaz tavırla annemin, insanın sevmediği, nedenini bilmeden uysallığı ya da başka bir şeyi için birden *acıdığı sahipsizlerden* biri olduğunu söylemişti. Bu acımanın gerçek nedenini kimse bilemezmiş. İnsan acır, acır, bir de bakarmış bağlanmış... "Anlayacağın, insanın bazen bağlandığı, bir daha ayrılamadığı oluyor, dostum." İşte sonunda böyle söylemişti. Bu doğruysa, hiç de o zaman olduğunu söylediği gibi, aptal bir enik sayılamazdı. Bu önemliydi benim için.

Öte yandan annemin onu, "düşkün" olduğu için sevdiğine beni inandırmaya (kölelik devrinde tam da olacak şey hani!) boşuna çalışıyordu. Numara yapıyordu! Vicdansızca, onursuzca, çirkin bir biçimde yalan söylüyordu.

Bütün bunları annemi birazcık olsun övebilmiş olmak için söyledim kuşkusuz. Onun o zamanki halini hiç bilmediğimi biliyorsunuz. Hem, annemin ruhsuzlaşmasına neden olan, çocukluğundan beri içinde bulunduğu o ortamın, o zavallı ahlâk çemberinin bütün kapanıklılığını, karanlığını bilirim. Ama felaket gene de geldi. Yalnız, burada nokta koyup bir düzeltme yapmalıyım: Hayal âlemine daldım da, en önce yazmam gereken gerçeği unuttum. Her şey *felaketle* (umarım okuyucumun kafası, neyi anlatmak istediğimi kavrayamayacak kadar karışmamıştır) başladı. Kısacası, Matmazel Sapojkova atlandıysa da, annemle Versilov arasındaki ilişki, önceleri beyefendi-köle ilişkisinden öte değildi. Burada, bir dediğimin ötekini tuttuğunu iddia edebilirim. Öyle olduğunu ilerde siz de göreceksiniz. Hey Tanrım, o devirde Versilov gibi bir adam annem gibi bir kadınla, aralarında en ateşli bir aşk bile olsa, ne konuşabilirlerdi? Kötü yoldaki bazı kişilerden işittiğime göre, bir kadınla yakın ilişki kurarken erkek, bütün güçlükleri, tikslenme

duygusunu bastırarak genellikle konuşmaz, susarmış... Kuşkusuz, Versilov da annemle olan yakınlaşmasına (istemiş olsa bile) başka bir biçimde başlayamazdı. *Polinka Saks*'ı anlatarak mı giriş yapacaktı? Hem Rus edebiyatını umursadıkları da yoktu. Bana anlatığına göre (nasılsa bir gün çıkarmıştı ağzından baklayı) köşe bucağın gizleniyorlar, merdivenlerde birbirlerini bekliyorlar, bir ayak sesi duyunca yüzleri kıpkırmızı, yerlerinden sıçıyorlarmış. “Despot-efendi”, o devrin kendisine tanıdığı bütün olanaklara karşın, suçüstü yakalanmaktan çok korkuyormuş. Her ne kadar yakınlıkları ilk zamanlar efendi-köle ilişkilerinden öte gitmiyorduydu da, sonunda açıklanamayacak bir durum çıkmış ortaya. Kimsenin bir şey bildiği yoktu, her şey karanlıktı. Yalnızca aşklarının vardığı ölçüyü göz önüne alırsak, karşımıza bir bilmece, bir muamma çıkar. Çünkü Versilov gibilerin amaçlarına eriştiklerinde yapacakları ilk iş bütün bağları koparıp atmaktır. Ama bu kez öyle olmamıştı. Eli yüzü düzgün bir köle yosma (ki annem yosma değildi), günahkâr, ahlâkı bozuk bir “genç enik” için (ki ilerisinden gericisine kadar hepsi ahlâksızın ahlâksızdır) yalnızca mümkün değil, üstelik kaçırılmaz bir fırsattı. Hele onun duygulu, genç, evli bir kadın olması bu fırsata daha bir istekle sarılmasını sağlamıştır kuşkusuz. Zaten ömrünce sevmesi de fazlaydı. Annemi sevdiğini kesin olarak söylemiyorum, ama onu hâlâ peşinden sürüdüğü bir gerçek...

Sürüyle soru vardı kafamın içinde. Bunların arasında, son bir yıldır anneme yakın olmama, üstelik herkesin *kendisine karşı suçlu* olduğu inancında, kaba, nankör bir piç olarak ona hiç saygı beslemememe karşın, kendisine bir türlü sormadığım bir soru vardı. Bu soru onun, nikâhın üzerine yüklediği sorumluluklar altında güçsüz bir sinek gibi ezilen, Makar İvanoviç'ini gözünde bir çeşit Tanrı gibi yücelten annemin, daha altı aylık evliyken, iki hafta gibi kısa bir sürede işi bu denli büyük bir günaha nasıl vardırabilmişti. Gerçekten yoldan çıkmış bir kadın mıydı annem? Peşinen şunu söyleyeyim, onun kadar temiz bir kadın bulmak pek güç, belki de olanaksızdır. Bu durumu ancak şöyle açıklayabileceğim: Annem suçu işlerken kendinde değildi. Yalnız, avukatların katilleri, hırsızları savunurken iddia ettikleri anlamda anlaşılmasın bu sözüm. Kurbanın aşırı saflığı durumunda kişiyi kötü kaderiyle baş başa bı-

rakan, olmayacak davranışlara sürükleyen güçlü şaşkınlıktan söz ediyorum. Ne biliyoruz? Belki ölesiyse seviyordu onu... Giysisinin biçiminde, saçlarının Paris stili kesilmiş, taranmışlığında; bir sözcüğünü bile anlamadığı Fransızcasında, piyano çalarken söylediği aryada hiçbir zaman görmediği, işitmediği bir şey bulmuştu belki... Dahası, son derece yakışıklıydı Versilov. Şık giysisiyle, ayalayısıyla delicesine sevmiş olabilirdi bu adamı. Kölelik devrinde köle kızların en dürüst, en namuslularının bile, efendilerine tutulduklarını çok duymuşumdur. Anlıyorum ama, bunu kölelik devri koşullarıyla “düşkünlük”le açıklamaya çalışan da alçaktır bence! Bu genç adam, bu denli temiz, daha önemlisi, kendine özgü bir ruh dünyası olan bir yaratığı, gözle görülen böylesine bir felakete sürükleyebilecek kadar çekici miydi acaba? Felaketin ne olduğunu annemin bildiğine inanıyorum. Ama gene de, bilerek yapmış olsa gerekti bunu. Zaten bu “sahipsizler” hep böyle yaparlar: Felaket olduğunu bile bile yürürler felakete...

Günah işledikten sonra hemen pişman olmuşlardı. Versilov, sırf bu olay üzerine odasına çağırdığı Makar İvanoviç’in omzuna basını dayayıp hıçkırma hıçkırma ağladığını söyledi. Annem ise, o Makar İvanoviç’in omzunda ağlarken, kölelere ait kafeslerden birinde baygın yatıyormuş.

* * *

Ama kafamı kurcalayan soruları, yüz kızartıcı olayların ayrıntılarını bırakalım artık: Versilov, annemi Makar İvanoviç’in elinden aldıktan kısa bir süre sonra onunla birlikte ayrıldı çiftlikten. Yurkarda da bir ara söylediğim gibi, hemen her gittiği yere annemi de yanında götürüyordu. Uzun süre kalmak üzere bir yere gitmesi gerektiğinde nedense tam o sırada çıkagelen halaya, yani Tatyana Pavlovna Prutkova’ya bırakıyordu çiftliği. Moskova’da, değişik köylerde, kentlerde, hatta Avrupa’da geçiriyorlardı günlerini. Sonunda Petersburg’a yerleşmişlerdi. Bütün bunları sonra anlatacağım. Ya da değmez... Yalnız şu kadarını söyleyeyim, Makar İvanoviç’in çiftlikten ayrılmasından bir yıl sonra ben doğmuşum. Benden bir yıl sonra ise kız kardeşim, ondan on ya da on bir yıl sonra da, ancak birkaç ay yaşayabilen hastalıklı en küçük kardeşim. Ba-

na anlattıklarına göre, bu çocuğun çok güç olan doğumuyla annemin güzelliği de sona ermiş. Çökmüş, sıskalaşmış.

Ama bu arada Makar İvanoviç’le ilişkileri gene de kesilmemiş. Versilovlar nerede olurlarsa olsunlar, Makar İvanoviç birkaç yıl bir yerde kalsa ya da başka bir yere taşınsa, “ailesini” durumundan haberdar ediyordu. Oldukça ciddi, biraz resmî, garip bir ilişki vardı aralarında. Eski zamanda bu çeşit ilişkilerde kesinlikle gülünç bir yan olurdu, bunu biliyorum. Ama onların ilişkilerinde yoktu bu. Yılda bir kez birbirinin tıpatıp aynısı iki mektup gönderiyordu. Bu sayı ne azalıyor, ne de çoğalıyordu. Gördüm o mektupları. İçlerinde kişisel dertlere, sorunlara pek az yer verilmiş; üstelik, hepsi elden geldiğince yalnızca en genel duygularla (kuşkusuz, duygulardan böyle söz edilebilirse), olaylar üzerine birtakım resmî bilgilerle dolu. Önce, sağlık durumunu bildiren birkaç kuru söz, sonra gene sağlık üzerine birkaç soru, daha sonra dilekler, resmî selamlar, sonunda hayır duası. Özellikle, bu genellikte ve kişisizlikte o zamanın davranışlarındaki dürüstlük, soyluluk yansıyor gibi. “Çok sevgili ve saygıdeğer eşimiz Sofya Andreyevna’ya en içten selamlarımızı göndeririz...” “Sevgili çocuklarımıza daima canlı kalacak baba hayır duasını yollarız...” Çocuklar yaş sırasına göre isimleriyle yazılıyordu; kuşkusuz, en başta ben. Şunu da söyleyeyim, Makar İvanoviç, her mektubunda ona en derin saygılarını sunmasına, sağlıklar dilemesine, her zaman duacısı olduğunu yazmasına karşın, “Pek muhterem Andrey Petroviç hazretleri”ni “velinimetleri” arasında saymayacak kadar da zekiydi. Makar İvanoviç’in mektuplarına yanıtları hiç geciktirmeden annem yazıyordu. Bu yanıtlarda da aynı resmî hava vardı. Versilov’un bu mektuplaşmaya katılmadığı anlaşılıyor. Makar İvanoviç’in mektupları Rusya’nın çeşitli yerlerinden, bazen uzun süre kaldığı kentlerden, manastırlardan geliyordu. Gezgin bir din adamı olmuştu. Hiçbir zaman bir şey istemiyor, üç yılda bir kez kesinlikle çıkageliyor, her zaman Versilov’dan ayrı bir evde oturan annemin yanında kalıyordu. Bu konuyu sonra anlatacağım. Ama burada şu kadarını söylemeden de geçemeyeceğim: Geldiğinde konuk odasındaki kanepeye yayılmıyor, alçakgönüllülükle, odalardan birine yerleşiyordu. Üç beş gün, en çok bir hafta kalıp gidiyordu.